

**SAMARQAND ARXEOLOGIYA INSTITUTINING
QADIMGI SIVILIZATSIYALAR TARIXINI O'RGANISHDAGI
YUTUQLARI**

Raxmatullayev Axadulla Yusupjon o'g'li

*Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD), dotsent*

*Jizzax viloyati pedagogik mahorat
markazi direktor o'rinbosari*

axadulla1985@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yahyo G'ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya institutining qadimgi sivilizatsiyalar tarixini o'rganishdagi so'nggi ilmiy yutuqlari tahliliy jihatdan ko'rib chiqiladi. Afrosiyob, Ko'firqal'a, Boburtepa va Varaxsha yodgorliklaridagi yangi arxeologik topilmalar, ularning So'g'diyona va Markaziy Osiyo sivilizatsiyasini qayta baholashdagi ahamiyati, hamda zamonaviy ilmiy metodlarning tadqiqot sifatiga ko'rsatayotgan ta'siri ko'rib chiqilgan. Maqolada institutning UNESCO bilan munosabatlari va xalqaro ilmiy hamjamiyatdagi o'rni ham baholangan.

Аннотация. В данной статье аналитически рассматриваются последние научные достижения Самаркандского института археологии имени Я. Гулямова в области изучения древних цивилизаций. Рассмотрены новые археологические находки на Афрасиабе, Кафиркале, Бобуртепе и Варахше, их значение для переоценки цивилизации Согдианы, а также влияние современных научных методов на качество исследований.

Abstract. This article analytically examines the recent scientific achievements of the Samarkand Institute of Archaeology named after Ya. Gulyamov in the study of ancient civilizations. New archaeological finds at Afrasiab, Kafirkala, Boburtepa and Varakhsha, their significance for reassessing Sogdian and Central Asian civilization, and the influence of modern scientific methods on research quality are discussed. The institute's relations with UNESCO and its standing in the international scholarly community are also assessed.

Kalit so'zlar: Afrosiyob, Ko'firqal'a, Boburtepa, Varaxsha, So'g'diyona, devoriy tasvirlar, terrakota, SEM-EDS, UNESCO, xalqaro hamkorlik, Markaziy Osiyo.

Ключевые слова: Афрасиаб, Кафиркала, Бобуртепа, Варахша, Согдиана, настенные росписи, терракота, SEM-EDS, UNESCO, международное сотрудничество.

Keywords: Afrasiab, Kafirkala, Boburtepa, Varakhsha, Sogdiana, wall paintings, terracotta, SEM-EDS, UNESCO, international cooperation, Central Asia.

Markaziy Osiyo qadimiy sivilizatsiyalarini o'rganish jahon arxeologiyasining eng muhim va serqirra yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu sohada Yahyo G'ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya instituti hal qiluvchi o'rinni egallaydi. Institutning boy ilmiy maktabi va zamonaviy tadqiqot uskunalari unga nafaqat o'zbekiston tarixining, balki butun mintaqaviy sivilizatsiya tarixining yangi sahifalarini fanga

kiritish imkonini bermoqda. So‘nggi yillarda amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, yer ostida hali ko‘plab kashfiyotlar kutilmoqda va ularning har biri ilmiy tasavvurlarimizni yangilab, boyitib bermoqda.

Afrosiyob - Ko‘hna Marakanda yodgorligida Institut tomonidan olib borilayotgan kompleks tadqiqotlar qadimgi So‘g‘diyona sivilizatsiyasini yangi ko‘zlar bilan ko‘rishga imkon bermoqda. Yodgorlikdan topilgan X-XI asr shisha namunalari Institut katta ilmiy xodimi A. Diyarov tomonidan SEM-EDS texnologiyasi yordamida kimyoviy tahlildan o‘tkazildi va ularning tarkibida o‘rta asr shishalariga xos bo‘lgan mineralogik xususiyatlar aniqlandi [1]. Bu topilma Afrosiyobning nafaqat siyosiy, balki ilg‘or hunarmandchilik markazi sifatidagi rolini ham tasdiqlamoqda.

Shu bilan birga, institutning “Samarqand - madaniyatlar chorrahasi” UNESCO Butunjahon merosi ob‘Yekti bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlari xalqaro e‘tiborni yanada kuchaytirdi. 2025-yil 10-iyulda Institut direktori M. Saidov UNESCO tashkilotining Butunjahon merosi qo‘mitasi 47-sessiyasida bevosita ishtirok etib, ushbu ob‘Yekt haqidagi muhokamalarning asosiy ishtirokchisiga aylandi [2]. Bu holat institutning xalqaro ilmiy maydondagi nufuzini yorqin ifodalaydi: Institut endi o‘z topilmalarini faqat milliy miqyosda taqdim etmay, balki jahon merosi tizimida muhokama qilish huquqiga ega bo‘lib bermoqda.

Samarqand viloyatidagi Ko‘firqal’a yodgorligida Institut va Italiyaning Boloniya universiteti qo‘shma ekspeditsiyasi 2024-yildan beri arxeologik qazuv ishlarini olib bermoqda [3]. Bu ob‘yektda Berdimurodov, Bogmolov, Teramura Xirofumi, Mantelini Simon va Suyunov Samaraddin hamkorligida yozilgan ilmiy maqolada Ko‘firqal’a terrakota haykalchalarining tasnifi va yangi topilmalar tahlil qilingan [4]. Topilmalar orasida Afrosiyobdan ma‘lum analogik qoliplarga ega bo‘lgan ayol haykalchasi alohida qimmat kasb etadi: haykalchanning ko‘krak qismi saqlanib qolgan bo‘lib, u qo‘lda yasalgan va pishirish jarayonida ohaktosh hamda mayda qum qo‘shilgan xamirdan tayyorlangan [4].

Bu topilmaning ahamiyati shundaki, u Afrosiyob va Ko‘firqal’a o‘rtasidagi moddiy madaniy aloqalarni bevosita tasdiqlovchi ilmiy dalil sifatida fanga kiritildi. So‘g‘d hunarmandchiligi endi Samarqand bilan cheklanmay, keng hududiy tarqalishga ega yagona madaniy tizim sifatida qaralayotganligini ushbu topilma yana bir bor isbotladi.

Institut tomonidan 2024-yil 27-noyabrda o‘tkazilgan “Arxeologiyada fanlararo tadqiqotlar” xalqaro ilmiy-amaliy anjumanida Varaxsha saroyi tadqiqotlari maxsus muhokama qilindi [5]. Saroy tarkibidagi hajmi 12×8 metr bo‘lgan va

IQTIDOR & INTELLEKT

devorlaridagi rasmlarning asosiy gammasi qizil boʻlganligi tufayli “Qizil zal” deb nomlangan xonada olib borilgan soʻnggi izlanishlar davomida qachonlardir shiftni ushlab turgan ustunlarning izlari aniqlanmagan. Bu holat muayyan tarixiy munozarani qayta ochmoqda: V. Shishkin bu xonada Markaziy Osiyo va Kavkazda keng tarqalgan pogonali yogʻoch gumbaz shaklidagi - ruzan deb nomlangan - shift qoʻllanilgan, degan fikrni ilgari surgan edi [5].

Institutning soʻnggi tadqiqotlari bu farazni yangi qazuv materiallari bilan sinashga imkon bermoqda. “Qizil zal” arxitekturasi qoʻshimcha qatlamlari ochilishi Varaxsha saroyi nafaqat amaliy, balki ramziy - diniy maqsadlarda ham xizmat qilgan, degan ilmiy xulosani yanada mustahkamlaydi.

Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani yaqinidagi Boburtepa yodgorligida olib borilgan dastlabki tadqiqotlar Institut xodimlarining muhim kashfiyoti boʻlib, yodgorlik 6 gektardan ziyod boʻlib kvadrat shaklda ekanligini koʻrsatdi [1]. Qazuv jarayonida antik davrga oid arxitektura - saroy yoki ibodatxona qoldiqlari, sopol boʻlaklari, hayvon suyaklari, ayol va ot haykalchalari topildi [1]. Tadqiqotchilar xulosasiga koʻra, Boburtepa Janubiy Soʻgʻdning oʻsha davrda asosiy qalʼalaridan biri boʻlgan. Bu kashfiyot ayniqsa muhimki, Qashqadaryo vohasining antik davrdagi shaharsozlik tarixi hali yetarli darajada oʻrganilmagan boʻlib, Boburtepa ushbu boʻshliqdagi birinchi moddiy dalil sifatida ilm-fanga kiritilmoqda.

2025-yil iyunida Institut katta ilmiy xodimi, tarix fanlari doktori A. Raimqulovning Qashqadaryo arxeologiyasiga bagʻishlangan yangi monografiyasi chop etildi [6]. Bu nashr Janubiy Soʻgʻd arxeologiyasini yangi nazariy asosda koʻrib chiquvchi birinchi yirik ilmiy ish boʻlib, Boburtepa topilmalari uning markaziy dalillaridan birini tashkil etadi.

Institutning soʻnggi yutuqlari faqat yangi obʼyektlarni topishdan iborat emas - erishilgan metodologik yangilanish ham alohida eʼtiborga loyiq. SEM-EDS (Scanning Electron Microscopy with Energy Dispersive Spectroscopy) texnologiyasini Afrosiyob topilmalarida qoʻllash Markaziy Osiyo arxeologiyasida birinchi marta amalga oshirildi va bu usul topilmalarni kimyoviy darajada oʻrganish, ularni davrlashtirish va ishlab chiqarilgan hududni aniqlash imkonini berdi [1]. Koreya Meros Agentligi bilan hamkorlik doirasida Institutga XRF spektrometri, georadar va 3D skanerlash uskunalari yetkazildi [7]; bu vositalar yordamida qazishmalar yangi sifat darajasiga koʻtarildi.

2025-yil 2–3-iyulda Parij shahridagi École Normale Supérieure oliy maktabida boʻlib oʻtgan “Soʻgʻdiyona: sanʼat va tadqiqotlar” xalqaro anjumanida Institut olimlari oʻz tadqiqotlari natijalari bilan chiqish qildi [8]. Bu esa Institutning metodologik yangilanishi nafaqat mahalliy, balki global miqyosda tan olinayotganini koʻrsatadi. Xuddi shu yili Ozarbayjon Respublikasi Arxeologiya va

antropologiya instituti bilan hammualliflikda chop etilgan nashr Institut xodimlarining xalqaro ilmiy muomaladagi faolligini yana bir bor tasdiqladi [9].

Yahyo G‘ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya institutining so‘nggi yillarda qo‘lga kiritgan yutuqlari - Ko‘firqal’a terrakotalari, Afrosiyobning kimyoviy tahlili, Varaxsha saroyi arxitekturasi, Boburtepa va Janubiy So‘g‘d kashfiyotlari - bir umumiy xulosaga olib keladi: Markaziy Osiyo sivilizatsiyasining tarix fani endi ko‘p jihatdan yangilanib borayotgan ilmiy maydondir. Institut bu yangilanishning bosh harakatlantiruvchi kuchi sifatida o‘z o‘rnini mustahkamlab oldi.

UNESCO Butunjahon merosi sessiyasida institutning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishtiroki, xalqaro nashrlar, fanlararo konferensiyalar va zamonaviy ilmiy uskunalar - bularning barchasi birgalikda institutning sivilizatsiya tarixini o‘rganishdagi rolini yangi - global - miqyosga olib chiqdi. So‘g‘diyona, Baqtriya va Xorazm sivilizatsiyalarining kashf etilmagan qatlamlari hali ko‘plab savollar bilan to‘la. Yahyo G‘ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya instituti ana shu savollarga javob izlashda butun Markaziy Osiyoning ilmiy ovozigacha aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Diyarov, A.A. Afrosiyob yodgorligidan topilgan X-XI asrga oid shisha namunalarini SEM-EDS yordamida o‘rganish; Boburtepa dastlabki tadqiqotlari natijalari. // O‘zR MMA Y. G‘ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya instituti - 2024-yil 27-noyabr xalqaro anjuman materiallari. Samarqand, 2025. - arxeologiya.uz/wp-content/uploads/.../Hoshimov-konferensiya.pdf

2. Arxeologiya.uz. Institut direktori M. Saidov UNESCO Butunjahon merosi qo‘mitasining 47-sessiyasida ishtirok etdi. 2025-yil 10-iyul. URL: <https://www.arxeologiya.uz/>

3. Arxeologiya.uz. Ko‘firqal’a yodgorligida O‘zbekiston-Italiya qo‘shma ekspeditsiyasi arxeologik tadqiqotlarni olib bormoqda. 2024-yil 25-may. URL: <https://www.arxeologiya.uz/2024/05/>

4. Berdimurodov, A., Bogmolov, G., Teramura, X., Mantelini, S., Suyunov, S. Ko‘firqal’a terrakota haykalchalari: tasnif tajribasi va yangi topilmalar. // O‘zbekiston arxeologiyasi. - Samarqand, 2023. - 247 b.

IQTIDOR & INTELLEKT

5. Arxeologiya.uz. “Arxeologiyada fanlararo tadqiqotlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari: Varaxsha saroyi “Qizil zal” tadqiqotlari. 2024-yil 27-noyabr. URL: <https://www.arxeologiya.uz/2024/>

6. Arxeologiya.uz. Tarix fanlari doktori Abdisabur Raimqulovning Qashqadaryo arxeologiyasiga oid yangi monografiyasi chop etildi. 2025-yil 20-iyun. URL: <https://www.arxeologiya.uz/>

7. Gov.uz. Y. G‘ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya institutida Koreya meros agentligi bilan 2024-yil yakunlariga bag‘ishlangan anjuman. 2024-yil 18-noyabr. URL: <https://gov.uz/oz/madaniymeros/news/view/28074>

8. Arxeologiya.uz. O‘zbekistonlik arxeologlar Parijdagi nufuzli xalqaro seminarda ishtirok etdi. 2025-yil 8-iyul. URL: <https://ww>